

**ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника»**

**Факультет філології
Кафедра слов'янських мов**

ІСТОРІЯ І ДІАЛЕКТОЛОГІЯ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ

Методичні рекомендації до курсу

Івано-Франківськ, 2019

ВСТУП

Наука, що досліджує розвиток мови, складається з ряду історико-лінгвістичних дисциплін (історична граматики, історична фонетика, історична лексикологія, історична діалектологія, історія літературної мови), кожна з яких має свій об'єкт вивчення. Однак усі вони підпорядковані спільній меті і як окремі частини складають єдину науку — *історію мови*.

Об'єктом вивчення історичної граматики виступають усі ті зміни, що відбувалися у морфологічній, синтаксичній та фонетичній будові мови на різних етапах її розвитку.

В курсі історичної граматики польської мови вивчаються процеси становлення і еволюція фонетичної, морфологічної та синтаксичної будови польської мови від найдавніших часів і до наших днів.

Кожна мова становить складну внутрішньо організовану за властивими їй законами систему взаємопов'язаних лексичних, фонетичних, і граматичних одиниць. Зміни на одному рівні мови часто викликають відповідні зрушення на іншому її рівні. Форми слів, граматичні категорії, форми словосполучень послідовно реалізуються в мовних звуках, тому не завжди можна зрозуміти граматичну еволюцію мови без належного аналізу фонетичних змін у ній.

Будучи одним із найважливіших суспільних явищ і виступаючи як основний засіб спілкування людей, об'єднаних у певні колективи, мова нерозривно пов'язана з життям і діяльністю народу, якому вона належить, а її розвиток – з його історією.

Проте не всі рівні мовної системи однаково реагують на ті зміни, що їх зазнає суспільство, не всі вони однаково пов'язані з політичними, економічними і культурно-історичними умовами життя народу. Найактивніше і часто безпосередньо реагує на них лексичний склад мови; фонетична ж та граматична еволюція мови відбувається набагато повільніше, здебільшого зовсім непомітно для її носіїв, і вона з суспільним розвитком пов'язана не безпосередньо, а опосередковано.

ВСТУП

Розвиток мови, зміни в її структурі зумовлюються багатьма факторами:

- 1) *внутрішніми* (прагненням до симетричності системи і подолання закладених у ній суперечностей, спонтанні зміни в артикуляції звуків, асиміляція, дисиміляція, що викликаються прагненнями до зручності вимови, аналогія тощо);
- 2) *зовнішніми* (екстралінгвістичними), позамовними (міжмовні контакти, мовна економія), суспільні (історико-культурні умови життя народу).

Однак серед усіх цих факторів основним, визначальним завжди виступає фактор соціальний. З розвитком суспільства весь час зростає потреба обміну думками, розширюються взагалі вимоги до мовної комунікації, ускладнюються суспільні функції мови, постійно виникають між ними і наявними у мові засобами їх вираження певні невідповідності, суперечності.

Вивчення історії мови не може обмежуватися лише реєстрацією та систематизацією засвідчених писемними пам'ятками чи реконструйованих фонетичних, граматичних та інших змін. Не менш важливим є також визначення тих безпосередніх причин, що викликали такі зміни, встановлення їх місця серед інших подібних явищ, розкриття загальних закономірностей розвитку і перебудови мовної системию

Наука про історію мови має також і велике практичне значення. Глибокі знання розвитку мовної структури допомагають забезпечувати історичне коментування деяких явищ, що сприяє свідомому засвоєнню граматичних, фонетичних, орфографічних та орфоепічних норм.

Зв'язок історії мови з іншими науками та дисциплінами

Соціальні функції мови надзвичайно широкі. Мова охоплює всю діяльність, усе життя суспільства і кожного її члена зокрема. Тому й наука про історію мови не ізольована від інших суспільних наук, як лінгвістичних, так і нелінгвістичних, а взаємопов'язана з багатьма з них. Наука про історію

польської мови використовує загальні закони мовного розвитку, які відкриті на підставі вивчення ряду мов різних систем і різної структури, тому вона неминуче і органічно пов'язана із *загальним мовознавством* і *загальною теорією мови*. Наукові принципи і методи дослідження, що використовуються в ній, теж становлять об'єкт загального мовознавства, для якого вона, в свою чергу, здобуває матеріал для дальшого теоретичного вивчення мови як суспільного явища, що розвивається за власними законами.

Історія польської мови тісно пов'язана з науковими дисциплінами, присвяченими вивченню інших слов'янських мов, насамперед західнослов'янських, а також української, російської та білоруської. Застосування порівняльно-історичного методу під час аналізу тих явищ, що мали місце в розвитку польської мови, передбачає обов'язкове залучення відповідних фактів усіх слов'янських мов, а часто і неслов'янських мов. У цьому плані для науки про історію польської мови велике значення має і зв'язок з *порівняльно-історичною граматикою слов'янських мов*.

Важливий матеріал знаходить дослідник польської мови у старослов'янській мові, давнішій літературній мові слов'янських народів, що сформувалася на південнослов'янській основі. Її пам'ятки засвідчують значно старішу слов'янську лексику, фонетичну систему і граматичну будову, ніж будь-які інші писемні документи слов'янських мов.

Найтісніше наука про ІПМ пов'язана з такими лінгвістичними дисциплінами як сучасна польська мова та польська діалектологія. Жива польська народна мова в її різному діалектному вияві зберігає багато пережиткових граматичних форм і звукових явищ, які в літературній мові давно зникли або й зовсім їй не були відомі.

Історія польської мови має безпосередній зв'язок з *історією польського народу*. Без знання історії народу залишається незрозумілим загальний напрям у розвитку мови, процес її виникнення і формування як мови народу. Історія мови, в свою чергу, дає надійний матеріал для вивчення історії народу, рівня його матеріальної культури в той чи інший період, вивчення

його зв'язків з іншими народами.

У дослідженнях з ППМ використовуються надбання польської археології, етнографії, фольклористики. Археологія часто дає змогу датувати написання окремих давніх пам'яток, цим самим і встановлювати хронологію тих мовних явищ, що засвідчені в них. Реконструйовані мовні факти, якщо вони підтверджуються даними археології, етнографії, фольклору, завжди набувають більшої достовірності.

Принципи побудови курсу “Історія польської мови”

1. Не декларативне, а реальне врахування системного характеру мови. Мовна система при її історичному вивченні розуміється як сукупність взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів, які змінюються в часі. Виділяють два прояви “системності в мовній структурі”:

а) синхронний, який полягає у “взаємозалежності різних сторін структури мови”;

б) діахронний, який полягає у “діалектиці історичного розвитку різних рівнів мови, при якій зміна однієї сторони мовної структури відбивається на інших рівнях мови і через їх зміни може привести до загальної перебудови структури мови аж до зміни в її типології (т.б. виникненню нового мовного типу”. При цьому взаємопов'язані і взаємозумовлені як елементи одного рівня (внутрішньо рівневі зв'язки), так і різних рівнів (між рівневі зв'язки).

Традиційний приклад міжрівневих зв'язків – вплив елементів фонетичної підсистеми на морфологічну:

1) поява нових типів дієвідмінювання (так званих *ат-* і *ет-* дієвідмінювань) внаслідок втрати інтервокального *j* і стягнення голосних;

2) вплив довгих звуків на флексії: так в іменників ж.р. на *-ja* флексія 3.в одн. залежала від довготи/короткості, пізніше звуженого/незвуженого характеру флексії у Н.в. одн.

Обидва приклади відносяться до випадків *безпосереднього* впливу одних мовних елементів на інші в напрямку від вищого рівня до вищого.

Дія одних елементів системи на інші може бути і опосередкованою. Так, фонетична зміна може створити фон, який сприяє розвитку яких-небудь явищ ще на одному рівні (ланцюг змін). Наприклад, отвердіння *ź, ć, ś, dź, c, dz* в сер. XVI ст. створило в польській мові той фон, який при розвитку лексико-граматичної категорії чоловічої особи в кінці XVII на початку XVIII ст. сприяв зміні в морфонологічній підсистемі.

Говорячи про принцип системності, треба підкреслити необхідність враховувати не тільки внутрішньосистемні і міжсистемні відносини в рамках даної мовної системи, а розглядати курс ПІМ в контексті загальнослов'янського мовного світу. Врахування загальнослов'янського мовного контексту дозволяє визначити місце даної мови в слов'янському мовному світі. Наприклад, загальнослов'янськими є в польській мові тенденції руйнації і перерозподілу давніх типів основ і дієслівних класів, становлення лексико-граматичної категорії “чисельник” та ін.

2. *Врахування явищ варіантності мовних форм.* При цьому варіантність в широкому значенні слова розуміється як прояв такої внутрішньої властивості мови як варіативність (здатність до варіювання мовних форм), а в більш вузькому значенні слова – як відображення регіональних відмінностей (наприклад, в давньопольських пам'ятках наявність опозицій *-ew / -ow, -ewi / -owi, -ra / -re, bać się / bojać się*).

Таким чином, варіанти можуть бути пов'язані з розпадом старих підсистем і з відображенням діалектних інновацій по відношенню до пізнього праслов'янського періоду. З проблемою варіантності тісно пов'язане питання архаїзмів та інновацій. Архаїзми у морфології – це варіанти, які збереглися в обмеженій кількості лексем. Так, від давньопольських варіантів З.в. мн. іменників *-ech /-och /-ach* при встановленні у всіх типах закінчення *-ach* флексія *-ech* збереглася в декількох словах літературної польської мови (*we Włoszech, w Niemczech*). Те ж стосується і закінчення О.в. мн. *-mi* із давньопольського ряду варіантів *-y/-omi/-mi*.

Безумовно, в процесі вивчення ІГПМ потрібно вказати і враховувати ці факти, показати зміну функцій того або іншого варіанту, який уже є архаїзмом або виконує стилістичну функцію. Наприклад, стилістично маркованим стало вживання закінчення О.в. мн. -у і лексикалізованого фонетичного архаїзму $i < e$ в словах типу *bida, kobita, klitka*. Таким чином, в історичній граматиці потрібно пояснювати походження так званих винятків і відхилень від правил описової граматики.

3. *Узагальнення та виявлення загальних тенденцій розвитку для кожного мовного рівня чи підрівня.*

Наприклад, у системі відмінювання польських іменників за основу береться тенденція взаємодії і змішування давніх типів основ як в межах різних родових типів, так і в межах одного родового типу, і формування парадигм за новими формальними і семантичними ознаками. На протязі історичного розвитку польської мови у відмінюванні іменників проходять і більш часткові процеси: зміна в окремих типах відмін і відмінкових словоформах, зміна в словотвірних типах деяких груп іменників і окремих лексем (і як результат виникнення змішаних типів відмін).

Загальні і більш часткові тенденції знаходять свій конкретний прояв в кожному родовому типі.

4. Історична граматика нового типу, безумовно, повинна давати не тільки перелік форм, але і їх значення, що розкривається аналізом функціонування. *“Граматика історична повинна бути і граматиною функціональною”* (В.І. Ярцева).

5. *Врахування жанру і стилю пам'ятника.*

Проблема стилів характерна для більш нового часу, однак уже в давньопольській літературі виділяються такі полярні жанри, як *біблійні тексти* з певними канонами, довготривалим збереженням традиційних орфографічних прийомів і старих форм (так, форми коротких дієприкметників зберігаються у Біблії до наших часів), *і судові записки*, які відображають розмовну мову середньовіччя і які допускають більш значну

кількість регіональних варіантів, ніж пам'ятки релігійної літератури. Між релігійною і світською літературою належне місце займають прозаїчні твори типу “Powieść o papierze Urbanie” , “Rozmyślanie przemyskie” та ін. Особливий жанр становлять віршовані твори. Спеціального вивчення вимагає мова юридичних документів (статути, вироки міських судів тощо). Таким чином, уже для середньовіччя можна говорити про початкову стадію формування функціональних стилів. Але проблема функціональної стилістики ще мало опрацьована у польській мові.

б. Врахування умов функціонування мовної системи, яка постійно змінюється, так званих екстралінгвістичних факторів у розвитку мови.

Умови функціонування мови у суспільстві безпосередньо впливають на ті або інші мовні рівні. Але соціальний фактор може сам впливати безпосередньо або у комплексі з іншими явищами.

Підводячи підсумок проаналізованим принципам побудови історичної граматики, потрібно сказати, що вона повинна розглядати різноманітність мовних варіантів, які виникають на протязі історичного розвитку конкретної мови з врахуванням їх зв'язку з іншими фактами і факторами (як лінгвістичними, так і соціальними).

В історичних дослідженнях використовують і часткові методи (наприклад, лінгвостатистичний). Статистичні закономірності допомагають знайти відповідь на основні питання історичного розвитку мови: 1) чому одні форми зберігаються, а інші зникають; 2) чому певні форми мають архаїчний вигляд, а інші піддаються аналогічній дії; 3) чому деякі форми викликають перетворення в інших формах, а не навпаки і т.п.

Джерела вивчення історії польської мови визначають ті основні науки, з якими вона тісно пов'язана: лінгвістичні (порівняльна граMATика слов'янських мов, старослов'янська мова, описова діалектологія, ономастика) та історичні (історія народу, археологія, етнологія, етнографія та ін.).

Діалектологічні аспекти курсу розглядаються при вивченні основних тем

на різних рівнях мовної системи, а також в контексті розкриття питання про діалектну основу польської літературної мови.

Курс “Історія польської мови” орієнтований на оволодіння основних закономірностей розвитку польської мови, які необхідні при історичному поясненні конкретних явищ сучасної польської мови. При викладенні історичного матеріалу потрібно враховувати різні точки зору дослідників польської мови на ті чи інші проблеми.

Під час практичних занять студенти вчаться читати та аналізувати довньопольські тексти, знаходити відповідні форми, правильно їх пояснювати, скласти відповідні парадигми та знайти відповідники у сучасній польській мові, виконують різноманітні вправи, пишуть контрольну роботу, проходять поточні тестування.

До списку рекомендованої літератури входять підручники та посібники з історії польської мови, історичної граматики та польської діалектології, періодичні статті та словники.

Польська мова серед інших слов'янських мов

Слов'янські мови становлять одну з груп індоєвропейської сім'ї мов. Генетично споріднені мови характеризуються значною спільністю їх лексики, близькістю морфологічної і синтаксичної будови, наявністю закономірних звукових співвідношень.

У слов'янських мовах однаково називаються, наприклад, майже всі основні родинні поняття, сільськогосподарські рослини, свійські тварини, явища зовнішнього світу, частини тіла людини та ін., наприклад, укр. *мати, брат, сестра, голова, рука, літо, зима, вечір, земля*; рос. *мать, брат, сестра, голова, рука, лето, зима, вечер, земля*; білорус. *маці, брат, сястра, галава, рука, лета, зіма, вечар, зямля*; польськ. *mac, brat, siostra, głowa, ręka, lato, zima, wieczór, ziemia*.

Слов'янським мовам властиві майже всі ті самі граматичні категорії (числа, роду, відмінка, особи, виду, стану, часу та ін.), виняток становить

болгарська мова, що втратила категорію відмінка іменника.

Споріднена у слов'янських мовах будова речення, хоча, звичайно, кожній з них властиві і певні особливості у синтаксичній будові.

До важливих звукових співвідношень слов'янських мов належать:

1) повноголосся *-оро-, -оло-, -ере-, -еле-* у східнослов'янських мовах відповідно до звукосполучень *-ра-, -ла-, -ре-, -ле-* у південнослов'янських та чесько-словацькій підгрупі західно-слов'янських мов; *-ro-, -lo-, -re-, -le-* західнослов'янських мовах (лехітська підгрупа): укр. *молодий*, рос. *молодой*, сербо-хорв. *млад*, польськ. *młody*;

2) звукосполучення *ра-, ла-, ро-, ло- / ra-, la-, ro-, lo-* на початку слова перед приголосними у східнослов'янських та західнослов'янських мовах відповідно до *ра-, ла-* у південнослов'янських: укр. *робота, лодка*, рос. *работа, лодка*, пол. *robota, ładny*; болг. *работа, ладия*;

3) голосний [o] на початку слова у східнослов'янських мовах відповідно до [je] у західно- та південнослов'янських мовах: укр. *один, осінь, озеро*, болг. *един, есен, езеро*, польськ. *jeden, jesień, jezioro*;

4) звукосполучення *зв-, цв-* у східнослов'янських та південнослов'янських мовах відповідно до *gw-, kw-* у західнослов'янських мовах: рос. *звезда, цвет*; укр. *звізда, цвіт*, пол. *gwiazda, kwiat*;

5) звук [ж] та [жд] із праслов'янського [dj] та звук [ч] з праслов'янського [tj] і [kj] у східнослов'янських мовах відповідно до [dz] та [c] у західнослов'янських та *жд, шт* у південнослов'янських: рос. *межа, ночь*, укр. *межа, ніч*, болг. *межда, ноц*, польськ. *miedza, noc*;

б) приголосний *л* у східнослов'янських і південнослов'янських мовах, відповідно до *dl* у західнослов'янських: укр. *мило, шило, вела*; пол. *tydło, szydło, wiodła*.

Уже у IX ст. слов'яни використовували дві азбуки: глаголицю і кирилицю. Пізніше глаголиця вийшла із ужитку. З IX ст. текстів на слов'янських мовах не збереглося. Найдавніші тексти на слов'янських мовах ідуть з X ст. (Гнездовський напис. Добруджський напис). З XII ст. збереглося

багато російських та болгарських пам'яток (Остромирове євангеліє, Архангельське євангеліє, Зографське євангеліє та ін.).

Найдавніші пам'ятники польської мови збереглися з XIV ст. (Флоріанський псалтир, Свентокжижські проповіді)

З XV ст. збереглися тексти на лужицьких мовах. З 18 ст. ідуть перші пам'ятки словацької мови.

У західних слов'ян дуже рано вийшло із вживання слов'янське письмо. Замість нього стали користуватися латинським алфавітом.

Західнослов'янські мови

Західнослов'янські мови мають певні особливості, які властиві всій групі:

1) постійний наголос. Наголос завжди падає на один і той же склад слова: у польській мові – на передостанній склад (параакситонічний), у чеській, словацькій та серболужицьких – на початковий склад (ініціальний);

2) вимова [kv], [gv], перед *e* дифтонгічного походження: польськ. *gwiazda*, *kwiat*;

3) зміна сполучень *dj*, *tj* в *c*, *dz*: *świeca*, *miedza*;

4) вимова *dl*, *tl*: пол. *mydło*, *szydło*, *wiodła*;

5) утрата вторинного *l* у непочатковому складі після губних приголосних: пол. *ziemia*, *gubię*, *lubię*;

6) вимова *ś* (пізніше *sz*) як наслідок другої палаталізації задньоязикових: *w uszu*, *musze*^р

7) утворення форм Р. та Д. однини у займенниковому відмінюванні на *-ego*, *-etu*: пол. *dobrego*, *dobremu*;

Особливості польської мови

1. Параакситонічний наголос (фіксований на передостанньому складі).

2. Носові голосні *a*, *e*: *imię*, *mięso*, *dąb*, *ząb*.

3. Наявність енклітичних форм особових та присвійних займенників: *go*, *mu*, *się*.

4. Утворення форм минулого часу з особовими показниками: *byłeś*, *mówiłam*, *robiłem*.

5. Аналітичні форми майбутнього часу дієслів недоконаного виду з дієприкметниковою формою на *t*: *będę robił; będę czytała*.

Періодизація в історії розвитку польської мови

З. Клеменсевіч. Т. Лер-Сплавінський, С.Урбанчик виділяють п'ять періодів в історії польської мови:

1. Дописемний період: з часу виділення польської мови із пралехітської групи до 1136 року. Цим роком датується перший писемний пам'ятник латинською мовою з польськими глосами – “Гнездовська булла”.
2. Давньопольський період (або старопольський) – з 1136 р. до початку XVI ст. Цей період пов'язаний з появою перших пам'яток, які були написані польською мовою, перенесенням польської столиці до Кракова, з розвитком тут книгодрукування та появою перших книг польською мовою.
3. Середньопольський. період – (з початку XVI ст. до сер. XVIII ст. В цей час почала розвиватися літературна польська мова.
4. Новопольський період, який почався з сер. XVIII ст. характеризувався подальшим розвитком літературної мови.
5. Новітній період, який охоплює останні 90 років.

С. Слонський дещо інакше розглядав дописемний період. Всю історію польської мови він поділив на два періоди: дописемний та писемний. У дописемний він включив час до створення перших пам'яток польською мовою (до поч. XIV ст.). У цьому періоді він виділяє: 1) перший дописемний період – до кінця XI ст (пам'ятки писемності відсутні взагалі); 2) другий дописемний період – XII–XV ст (поява перших пам'яток латинською мовою з польськими глосами. Періодизацію писемного періоду, який, на думку С. Слонського, починається IX–XIV ст., у загальному співпадає з періодизацією З. Клеменсевича. Т. Лера-Сплавінського та С.Урбанчика.

Пам'ятки та інші джерела історії польської мови

1. Пам'ятники давньопольського періоду.

Всі пам'ятники давньопольського періоду діляться на дві групи:

1) пам'ятники, написані латинською мовою, з окремими польськими словами, так званими глосами. Це, як правило, власні імена, географічні назви – топоніми, гідроніми. Такі пам'ятки могли дати відомості з фонетики, лексикології, частково словотвору. До таких пам'яток належать: “Kronika Geografa Bawarskiego” (IX ст.), у якій знаходимо назви польських племен; “Kronika Tytmajera” (X–IX ст.), у якій знаходимо назви польських міст та рік; “Bulla gnieźnieńska” (1136 р.); “Bulla wrocławska” (1155 р.); привілей Генріка Бородатого (1204 р.); “Księga henrykowska”;

2) власне польські пам'ятники у залежності від змісту можна поділити на дві групи: релігійні та світські. До найдавніших релігійних пам'яток належать пісня “Bogurodzica”, “Kazania świętokrzyskie”, “Psałterz floriański”, “Psałterz puławski”, “Kazania gnieźnieńskie” та ін. Вивчення мови перших релігійних пам'яток показує, що мова цих творів більш архаїчна, ніж мова XIV ст., яким датуються пам'ятки. Тому дослідники допускають, що ці давньопольські пам'ятки є копіями більш давніх оригіналів XII–XIII ст.

Найбільшим прозаїчним релігійним пам'ятником XV ст. є Біблія королеви Софії (“Шарошпатацька біблія”). Кінцем XIV ст. датується “Żywot św- Włazeja”, молитви “Ojczy nasz”, „Zdrowaś Maria“ „Wierzę”, “Książeczka Nawojki”. Відомі віршовані твори релігійного змісту: “Pieśń wielkanocna”, пісня про народження Господа, пісня-легенда про св. Дорота та ін.

До творів світського характеру належать такі пам'ятки XIV – XV ст.: збірник статутів під назвою “Kodeks Świętosława ” (переклад з латині), “Kodeks Starodomskiego”, а також епістолярні твори, наприклад, любовні листи та ін.

У 1472 р. Я. Станько видав перший польський ботаніко-зоологічний словник. У 1440 р. виходить перший орфографічний трактат Якуба Паркоша, у 1518 р. – орфографічний трактат С. Заборовського.

Джерела середньопольського періоду

Перші твори середньолеського періоду – це видання краківських першодрукарів. Джерелами, до яких звертаються дослідники середньопольського періоду, є граматики польської мови: граматика П. Статоріуса-Стоєнського, М. Фолькмара, Ф. Менсь-Менінського і Я. К. Войни.

Перша граматика польської мови написана латинською мовою і видана у Кракові у 1568 р. Це граматика П. Статоріуса-Стоєнського, який досліджував твори кращих польських авторів того часу (М. Рея, Я. Кохановського), а також розмовну мову.

Важливими словниками польської мови середньопольського періоду є: 1) перший великий словник Я. Мончинського, виданий у 1565 р. Автор дає польські відповідники латинським словам; 2) Словник Г. Кнапського (1621 р.).

Джерела новопольського періоду

Джерелом вивчення новопольського періоду є величезна література даної епохи. Це і твори письменників епохи Відродження (С. Трембецького, І. Красицького), і твори письменників епохи класицизму, і поетичні твори польських романтиків (С. Гошчнського, А. Міцкевича, Ю. Словацького та ін.), це і проза XIX ст. (Г. Сенкевича, Б. Пруса, Е. Ожежко, С. Жеромського та ін.).

Звертають на себе увагу дослідників матеріали словників та граматик: “Gramatyka dla szkół narodowych” О. Копчинського, “Pierwsze zasady gramatyki języka polskiego” Ю. Мрозинського, “Gramatyka języka polskiego” А. Кринського.

Різні етапи у розвитку лексики і словотвору новопольського періоду відображають такі словники:

1) словник С. Лінде (Słownik języka polskiego), т. I–VI; 1-ий том вийшов у 1807 р., 6-ий – у 1814 р.;

2) так званий "Варшавський словник" А. Кринського, З. Недзвецького і Я. Карловича (Słownik języka polskiego, т. I–VIII), I-ий том вийшов у 1900 р., а

VIII -ий - у 1927 р.

3) “Віленський словник” під ред. М. Оргельбранда (Słownik języka polskiego, t. I–II), Вільно, 1861 р.

4) багатотомний словник польської мови під ред. В. Дорошевського (Słownik języka polskiego, t. I–IX), 1-ий том вийшов у 1958 р., 9-ий том — у 1969 р.).

Мову останніх десятиліть XX-го ст. відображає трьохтомний Словник польської мови під ред. М. Шимчака (Słownik języka polskiego, t. I–III), 1-ий том вийшов у 1978 р., 2-ий том – у 1979 р., 3-ій том – у 1981р.

Дискусія про діалектну базу польської мови

У польському мовознавстві XX ст. неодноразово ставилося питання: який діалект лежить в основі формування літературної польської мови (уже у XIII-XIV ст., як вважав Селіщев А.М., сформувалися «елементи польської книжної мови»). Ця дискусія, яка особливо гостро проходила у міжвоєнне двадцятиліття та у 50-і рр., так і не дала однозначної відповіді на основне питання: чи на великопольській, чи на малопольській основі сформувалась літературна польська мова.

Уперше про великопольську основу літературної польської мови згадав А. Кринський у 1897 р. Але початок дискусії про діалектну базу літературної польської мови пов'язано у першу чергу з іменами О.Брюкнера та К. Ніча. К. Ніч і його послідовники (Т. Лер-Сплавінський, В. Курашкевич, С. Урбаньчик, С. Роспанд та ін.) вважали, що книжна давньопольська мова сформувалася на великопольській мовній основі. Їхні опоненти (О.Брюкнер, пізніше В. Ташицький, С. Шобер, Н. Ван-Вейк, А. М. Селіщев, Т. Милевський) дотримувалися думки про малопольську основу літературної мови. Хоча, наприклад, О.Брюкнер не заперечував той факт, що у великопольських центрах першої польської держави Гнезно і Познані були, напевно, закладені основи культурного діалекту (Kultursprache), який, у свою чергу, послужив базою для формування у Малопольщі польської

літературної мови.

На початку дискусії прибічники великопольської і малопольської точок зору на походження літературної польської мови відрізнялись: характером аргументації: якщо «великополяни» (у першу чергу К. Ніч) опиралися на дані сучасних діалектів, співвідносили їх з сучасним і минулим літературної мови, то «малополяни» (в основному В. Ташицький) орієнтувались на філологічні дані, шукали у пам'ятках підтвердження своїх положень і контраргументів проти «великополян»;

різним датуванням формування основ літературної польської мови: якщо «великополяни» вважали, що основи літературної мови були закладені у вигляді розмовного койне при дворі Болеслава Хороброго у X-XI ст. (цього не заперечував і «малополянин» О. Брюкнер) і саме ця мова відображена у рукописних пам'ятках XIV-XV ст., то «малополяни» відносили формування літературної польської мови до більш пізнього періоду. Зокрема В. Ташицький визначив цей час як середина XVI ст., допускаючи, що літературна мова появляється тільки тоді, коли існують певні норми і помилки, що порушують ці норми. Пізніше ці два фактори втратили свою гостроту.

Так, прибічники і великопольської, і малопольської теорії звертаються до даних пам'яток та історичної діалектології (В. Купашкевич, С. Роспанд), а «малополянин» В. Ташицький допускає існування певних загальнопольських зразків у XV і навіть у XIV ст.

Більшість «малополян» дотримувались «помірного» погляду і відносили формування основ літературної польської мови до XIII- XIV ст. А.М. Селіщев, зокрема, наводив історико-культурну аргументацію концепції формування основ літературної польської мови у Кракові, а не у Великопольщі: незначний вплив центрів Гнезно і Познань на культурно-мовну ситуацію.

Ось деякі аргументи «великополян» і «малополян». Так, К. Ніч зробив висновок про великопольську основу літературної польської мови на тій

основі, що у літературній польській мові, як і у великопольських говорах: по-перше, відсутнє мазуріння, яке характерне для Малопольщі; по-друге, вузький тип ротової артикуляції відповідників праслов'янських носових голосних (на відміну від широкого малопольського типу); по-третє, відсутній малопольський перехід кінцевого $ch > k$: *na nogak, dak*; по-четверте, відсутня малопольська флексія *-wa* в 1 ос. мн.; по-п'яте, до XVI ст. у літ. пол. мові було присутнє *-ew* після м'яких, яке чергувалося з *-ow* після твердих в Д. в. одн. ч.р. і Н.в. мн. ч. р. у суф. *-ewic*, який увійшов до складу деяких географічних назв.

Т. Лер-Сплавінський до перших п'яти аргументів К. Ніча додає два:

- 1) написання *w* у сполученнях *tw, kw, sw, św* (типу *twardy, swój, kwiat, świat*), яке співпадало з великопольською вимовою (у «малополян» вимовлялось як *f*);
- 2) характер ринезму у великопольських говорах і літературній мові (вокалічний перед фрикативним і консонантний перед зривним), який відрізняється від малопольського.

«Малополяни» (В. Ташицький, С. Шобер) відхилили ці аргументи і висунули свої контраргументи. Вони доводили, що: К. Ніч і Т. Лер-Сплавінський ахронологічно приписували літературній мові і діалектам середньовіччя особливості діалектів XX ст., про історію виникнення яких мало що знали, особливо на початку дискусії; питання про генезис і хронологію мазуріння, за словами З. Клеменевича, залишалося відкритим. Той факт, що мазуріння, яке було властиве для Малопольщі, ніколи не входило до літературної мови, окрім пізнього часу його виникнення, пояснювали впливом чеської мови, яка не знала цього явища; невідомою була і хронологія переходу кінцевого кінцевого $ch > k$, оглушення *v* у сполученнях *sv, kv, tv* та ін. Поступово в ході дискусії питання «або, або» трансформувалося у проблему «*i – i*», тобто і великопольське, і малопольське.

На думку З. Клеменевича, в історії процесу формування основ

літературної польської мови слід виділити дві фази: усну, яка не відображена у пам'ятках X-XIII ст., і ту, яка відображена у пам'ятках XIV-XV ст. Писемна літературна мова, яка формувалася на основі розмовного койне, відображає в першу чергу особливості великопольської діалектної основи. У більшості випадків ці особливості мають загальнопольський характер, на відміну від малопольських особливостей, які стосуються часткових елементів системи.

Роль малопольського діалекту зростає у середині XVI ст. При дальшому процесі формування літературної польської мови зберігається стара великопольська традиція (столиці Гнезно, Познань та Краків, Варшава відповідно). З моменту переміщення культурного і суспільного центру польської держави на територію Мазовії (до Варшави) зростає і роль мазовецького діалекту у формуванні літературної польської мови. Мазовецькі діалекти могли вплинути тільки на живі процеси, які відбувалися у польському мовленні (зміна орфоепічних норм), наприклад, оглушення *v* у сполученні *sv*, *á* (а звужене) та його втрата та под. У XVI-XVII ст. на літературну польську мову вплинула ще одна регіональна різновидність польської мови – східний периферійний діалект.

Лекційний курс

1. Вступ. Предмет та завдання курсу “ Історія польської мови”.

Характеристика давньопольських пам'яток

План

1. Вступ. Предмет та завдання курсу “ Історія польської мови”. Методи і принципи вивчення історії мови. Джерела вивчення історії мови. Зв'язок історії польської мови з іншими науками.
2. Періодизація в історії розвитку польської мови.
3. Характеристика давньопольських пам'яток. Початки формування польської мови. Писемний період: загальна характеристика. Перші писемні пам'ятки польської мови. “Трактат про орфографію” Якуба Паркоша. Пам'ятки XIV–XV ст. “Мова золотого часу” (з сер. XVI до сер. XVIIст.):

характеристика епохи. Початки формування літературної польської мови. Новопольський період в розвитку польської мови.

4. Типи правопису давньопольських пам'яток.

Бібліографія

1. Bajerowa I. Zarys historii języka polskiego 1939–2000. Warszawa, 2003.
2. Borawski S. Wybór tekstów do historii języka polskiego. Warszawa, 2003.
3. Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami. Warszawa, 2003.
4. Strutyński J. Elementy gramatyki historycznej języka polskiego. Kraków, 2002.
5. Ананьева Н.Е. История и диалектология польского языка. М., 1994.
6. Ананьева Н.Е. О некоторых принципах построения курса истории польского языка //Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. 1988. №4. С. 94–103.

2. Фонетика. Предмет історичної граматики. Фонологічна система давньопольської мови

План

1. Історична фонетика та історична граматика.
2. Фонологічна система давньопольської мови дописемного періоду.
3. Склад голосних фонем польської мови VIII–IX ст.

Бібліографія

1. Bajerowa I. Zarys historii języka polskiego 1939–2000. Warszawa, 2003.
2. Borawski S. Wybór tekstów do historii języka polskiego. Warszawa, 2003.
3. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. T. 1–3. Warszawa, 1961–1972.
4. Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami. Warszawa, 2003.
5. Strutyński J. Elementy gramatyki historycznej języka polskiego. Kraków, 2002.

3. Вокалізм польської мови в історичному огляді. Фонетичні процеси в системі голосних польської мови на різних етапах її розвитку.

План

1. Доісторичні процеси в системі голосних польської мови:
 - а) переголосовка 'e' > 'o', 'ě' > 'a', 'ę' > 'ą';
 - б) утрата слабких та вокалізація сильних ерів;
 - в) утрата складовості сонантами *r, l, r', l'*;
 - г) історія наголосу в польській мові. Стабілізація місця наголосу. Деназалізація *ę* у кінці слова.
 - д) історія носових голосних у польській мові;
 - е) розвиток довгих голосних у польській мові;
 - є) дифтонгічні сполучення *or, ol, er, el*. *or, ol* на початку слова.

Бібліографія

1. Bajerowa I. Zarys historii języka polskiego 1939–2000. –Warszawa, 2003.
2. Borawski S. Wybór tekstów do historii języka polskiego. –Warszawa, 2003.
3. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. Т. 1–3. –Warszawa, 1961–1972.
4. Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami. –Warszawa, 2003.
5. Strutyński J. Elementy gramatyki historycznej języka polskiego. –Kraków, 2002.

4. Консонантизм польської мови в історичному огляді. Фонетичні процеси в системі приголосних польської мови.

План

1. Основні процеси в системі приголосних: палаталізація приголосних у сполученні з *j* та перед голосними переднього ряду. Депалаталізація шиплячих *ž, š, č*. Вібрант *ř*. Зміна у вимові твердого *l*.
2. Сполучення *gv, kv* у польській мові. Групи приголосних *dl, tl*.
3. Фонологічна система давньопольської мови XIV–XV ст. Перехід *ir, irz* > *er, erz*.
4. Система голосних в історичному огляді.
5. Фонетична система польської мови в історичному огляді.

Бібліографія

1. Borawski S. Wybór tekstów do historii języka polskiego. –Warszawa, 2003.
2. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. T. 1–3. –Warszawa, 1961–1972.
3. Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami. – Warszawa, 2003.
4. Strutyński J. Elementy gramatyki historycznej języka polskiego. –Kraków, 2002.

5. Морфологія. Частини мови в історичному огляді. Історія розвитку іменних частин мови у польській мові

План

1. Іменник. Граматичні категорії іменних частин мови.
2. Основні тенденції розвитку системи відмінювання іменників у польській мові.
3. Класифікація іменних закінчень.
4. Основні тенденції розвитку відмінювання іменників чоловічого роду. Формування твердого та м'якого підтипів відмінювання. Формування категорії істоти-неістоти. Формування категорії чоловічої особи.
5. Основні тенденції розвитку відмінювання іменників жіночого роду. Формування твердого та м'якого підтипів відмінювання. Вплив закінчень інших родів типів прикметників на відмінювання іменників жіночого роду. Історія іменників, які відмінювалися як іменники жіночого роду.
3. Основні тенденції розвитку відмінювання іменників середнього роду. Доля закінчень давніх консонантних основ.

Бібліографія

1. Borawski S. Wybór tekstów do historii języka polskiego. Warszawa, 2003.
2. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. T. 1–3. Warszawa, 1961–1972.
3. Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami. Warszawa, 2003.
4. Strutyński J. Elementy gramatyki historycznej języka polskiego. Kraków, 2002.

6. Особливості розвитку займенників та прикметників у польській мові

План

1. *Займенник*. Розряди займенників за значенням. Особові та зворотній займенники, їх історія.
2. Родові займенники: історія форм родових займенників.
3. *Прикметник*. Основні тенденції розвитку прикметників у польській мові. Історія коротких і повних форм. Категорія істоти-неістоти та чоловічої особи у прикметників.
4. Ступені порівняння прикметників у польській мові: історичний аспект.
5. *Числівник*. Основні тенденції та історія формування кількісних числівників. Процес формування лексико-граматичної категорії “числівник”. Новоутворення у відмінюванні числівників. Збірні та дробові числівники: історія їх розвитку.
6. Формування чоловічоособових показників у відмінюванні кількісних числівників.

Бібліографія

1. Borawski S. Wybór tekstów do historii języka polskiego. Warszawa, 2003.
2. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. T. 1–3. Warszawa, 1961–1972.
3. Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami. Warszawa, 2003.
4. Strutyński J. Elementy gramatyki historycznej języka polskiego. Kraków, 2002.

7. Дієслово та дієслівні категорії в історичному розвитку. Основні тенденції розвитку дієслова у польській мові

План

1. Граматичні категорії дієслів.
2. Історія часових форм. Основні тенденції зміни форм теперішнього часу. Формування *at-* та *et-* дієвідмінювання. Нові форми теперішнього часу дієслова *być*.
3. Історія форм майбутнього часу.

4. Основні тенденції в історії системи минулих часів.
5. Форми умовного та наказового способів.
6. Історія форм інфінітиву.

Бібліографія

1. Borawski S. Wybór tekstów do historii języka polskiego. Warszawa, 2003.
2. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. T. 1–3. Warszawa, 1961–1972.
3. Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami. Warszawa, 2003.
4. Strutyński J. Elementy gramatyki historycznej języka polskiego. Kraków, 2002.

8. Мазуріння та побічні явища. Фонетичні особливості польських діалектів у системі приголосних

План.

1. Мазуріння та побічні явища. Поділ діалектів за цією ознакою.
2. Глуха та дзвінка вимова приголосних у кінці слова перед сонорними та голосними.
3. Вимова м'яких губних приголосних. Вимова передньоязикових приголосних. Вимова задньоязикових g, k, ch.

Бібліографія

1. Ананьева, Н. Е. История и диалектология польского языка : учебник для студентов высших учебных заведений. М.: Изд-во МГУ, 1994. 301 с.
2. Bartnicka-Dąbkowska B. Podstawowe wiadomości z dialektologii polskiej z ćwiczeniami / B. Bartnicka-Dąbkowska. Warszawa, 1995.
3. Dejna K. Dialekty polskie. Wrocław. Warszawa. Kraków, 1993.
4. Urbańczyk S. Zarys dialektologii polskiej. Wyd. III. Warszawa, 1986.
5. Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe pod red. Haliny Karaś. Режим доступу: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php>
6. Gwary polskie. Przewodnik multimedialny pod redakcją Haliny Karaś. Режим доступу: <http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl/>

9. Вимова голосних у польських діалектах

План

1. Вимова голосних у діалектах:
 - а) вимова голосних на початку слова: преїотація, прелабіалізація, придих;
 - б) ізогласа *i-y*;
 - в) вимова носових голосних;
 - г) вимова довгих та звужених голосних у діалектах.
2. Відхилення від переголосовки у діалектах.
3. Чергування *ja-je, ra-re*.

Бібліографія

1. Ананьева, Н. Е. История и диалектология польского языка : учебник для студентов высших учебных заведений. М. : Изд-во МГУ, 1994. 301 с.
2. Bartnicka-Dąbkowska B. Podstawowe wiadomości z dialektologii polskiej z ćwiczeniami / B. Bartnicka-Dąbkowska. Warszawa, 1995.
3. Dejna K. Dialekty polskie. Wrocław. Warszawa. Kraków, 1993.
4. Urbańczyk S. Zarys dialektologii polskiej. Wyd. III. Warszawa, 1986.

10. Особливості вживання відмінкових та особових закінчень у польських діалектах

План.

1. Особливості вживання відмінкових закінчень.
2. Дієвідмінювання та особливості вживання особових закінчень у польських діалектах.

Бібліографія

1. Bartnicka-Dąbkowska B. Podstawowe wiadomości z dialektologii polskiej z ćwiczeniami / B. Bartnicka-Dąbkowska. Warszawa, 1995.
2. Dejna K. Dialekty polskie. Wrocław. Warszawa. Kraków, 1993.
3. Urbańczyk S. Zarys dialektologii polskiej. Wyd. III. Warszawa, 1986.
4. Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe pod red. Haliny Karaś. Режим доступу: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php>

5. Gwary polskie. Przewodnik multimedialny pod redakcją Haliny Karaś. Режим доступу: <http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl/>

Схема аналізу діалектного тексту

1. Фонетичні явища у досліджуваній говірці: наявність чи відсутність мазуріння; дзвінка чи глуха вимова приголосних у кінці слова перед сонорними, *v* та *j*.
2. Особливості вимови голосних у польських діалектах:
 - а) вимова голосних на початку слова: наявність чи відсутність прелабіалізації, преїотації, придиху;
 - б) вимова відповідників довгих голосних *a*, *o*, *e* та *ó*;
 - в) вимова носових голосних: як у літературній мові, їх відсутність, звужена чи широка вимова носових, заміна носових голосних сполученням голосних з носовим приголосним, заміна сполучень голосних з носовим приголосним носовими голосними, інший варіант;
 - г) ізоголоса *i*-*y*: змішування *i* та *y*, як у літературній мові, вимова *y* на місці етимологічного *e*, інший варіант;
 - д) відповідники складотворчих голосних *r*, *l*;
 - е) вимова початкових *ra-*, *re-*, *ja-*, *je-*;
 - е) тип наголосу.
3. Особливості вимови приголосних:
 - а) вимова м'яких губних приголосних: асинхронічна, синхронічна; характер палатального компоненту;
 - б) наявність відповідника *r'* (*rz*, *rż*, *r'*);
 - в) вимова *ł*, *l*, *l'*;
 - г) вимова груп *śr*, *źr*;
 - д) вимова задньоязикових *g*, *k*; вимова м'яких *g'*, *k'*;
 - е) вимова давньопольського *x* у кінці слова (його збереження або перехід у *k* або *f*).
4. Морфологічні особливості:

а) наявність або відсутність категорії чоловічої особи як лексико-граматичної категорії у іменників, прикметників, родових займенників, порядкових числівників;

б) чи є діалектні відмінності у категорії числа? Чи вживаються давні закінчення двоїни?

в) яке закінчення мають іменники чол. роду в О.в. однини? Д.в. множини? Чи зберігається властиве для польської мови закінчення *-om*?

г) чи вживаються прості форми минулого часу? Які закінчення мають дієслова минулого часу?

д) які закінчення запозичені з української мови?

5. Лексичні особливості:

а) чи є вплив української мови на лексику у досліджуваній території? Виписати слова запозичені з української мови;

б) виписати слова із текстів орфографічно і фонетичною транскрипцією з наголосом, відповідно до тематичних груп; спостереження над загальноновживаною побутовою лексикою та ономастикою (назви поселення та житла; назви інтер'єру та його елементів, народного одягу, їжі та продуктів харчування, видів господарської діяльності, родинних понять, звичаїв та обрядів і под.);

в) записати випадки, коли немає реалії, зазначеної у питальнику або немає назви для наявної реалії;

г) записати виявлені додаткові лексеми із поясненням їх значення;

д) виписати виявлені характерні фразеологізми, прислів'я, приказки орфографічно і спрощеною фонетичною транскрипцією із тлумаченням їхнього значення.

Питання, які виносяться на самостійне опрацювання

Польська мова та інші західнослов'янські мови у відношенні до праслов'янської. Польська мова як представник лехітської групи західнослов'янських мов. Особливості західнослов'янських мов та польської

мови зокрема. Діалекти польської мови.

Польські племена та польська держава в IX–X ст. Періодизація в розвитку польської мови. Дискусія про діалектну базу літературної польської мови.

Дописемна епоха. Загальна характеристика. Початки формування польської мови. Основні тенденції в розвитку фонологічної системи дописемної епохи. Основні тенденції в розвитку флексійної системи польської мови дописемної епохи. Найстаріші запозичення.

Епоха писемна. Доба старопольська (з пол. XII ст. – поч XVI ст.). Середньовічна польська мова XII–XIII ст. Перші пам'ятки польської мови. Гнездовська булла 1136 р., фонетичні та морфологічні особливості пам'ятника. Польська мова в XIV ст. Незначний прогрес в розвитку писемної мови на поч. XIV ст. та зміни на рубежі XIV–XV ст. Диференціація мови. Перший друк в польській мові. Орфографічний трактат Я. Паркоша. Відкриття Ягелонського університету (1364 р.) та його значення в розвитку польської мови. Пам'ятники XIV–XV ст. (Флоріанський та Пулавський псалтирі, Шарошпатацька біблія, житіє св. Блажея та інші.

“Мова золотого часу” (в сер. XVI до сер. XVII ст.). Загальна характеристика епохи. Виділення трьох літературних рівнів: високого, середнього та низького. Початок формування польської літературної мови. Полонізація міст. Книгодрукування та його значення для розвитку польської мови. “Трактат про орфографію” С. Заборовського.

Перші граматики польської мови. Граматика Статоріуса-Стоєнського, М.-Менінського. Літературно-художня творчість Яна Кохановського та Петра Скарги та їх вплив на розвиток польської мови XVI ст. Поступовий занепад літературної мови (з сер. XVII до сер. XVIII ст.). Французькі впливи. Вплив мови східних окраїн. Епоха відродження літературної мови (з сер. XVIII до сер. XIX ст.). Значення твору С. Конарського “Про виправлення помилок в мистецтві красномовства”. Реформа С. Конарського в галузі літературної мови. “Станіславська епоха” в розвитку літературної мови та освіти. Реформа навчання в школах Польщі.

Розвиток наукового стилю: перші підручники польською мовою. Правопис О. Копчинського. “Королівське варшавське товариство друзів науки”, його роль та значення в розвитку польської мови першої пол. ХІХ ст. “Словник польської мови” С. Б. Лінде. Граматики новопольського періоду (О. Копчинського, Ю. Мрозинського та А. Кринського). Орфографічні правила Краковської Академії наук та реформи в орфографії в 1917–1918, 1936 рр. Словники новопольського періоду: “Варшавський словник” А. Кринського, В. Нєдзвецького та Я.Карловича, “Віденський словник” під ред. М.Оргельбранда, багатотомний словник польської мови під ред. В. Дорошевського.

Зразки завдань для контрольної роботи

Варіант 1

1. Jakiego pochodzenia głoski *a, o, e* w podanych wyrazach? Zrekonstruuuj ich postać prasłowiańską:

kotek, wiatr, brzoza, słowo, świat, niebiosy, biegać, droga, ogród, ciało.

2. Wyjaśnij pochodzenie nosówek w podanych wyrazach:

ciągnąć, pięć, gąska, piąty, mięso.

3. Ustal pochodzenie *ż, ć, ś, dz, c* w podanych wyrazach:

dusza, nodze, krzyczę, ksiądz, musze.

4. Określić psł. przynależność deklinacyjną rzeczowników, zrekonstruuuj ich postać prasłowiańską, przyporządkować je do współczesnych paradygmatów odmiany:

mąż, kamień, dziecko, żona, kość, krew, imię, wół, wóz, pole.

5. Utwórz formy 1 i 2 os. l.p. czasu teraźniejszego podanych czasowników, zrekonstruuuj ich postać prasłowiańską, ustal koniugację prasłowiańską oraz dzisiejszą, objaśnij oboczności tematyczne: *gnieść, grać, brać, chodzić, kuć.*

Варіант 2

1. Jakiego pochodzenia głoski *a, o, e* w podanych wyrazach? Zrekonstruuuj ich postać prasłowiańską:

bez, mróz, kwiatek, miara, żona, biada, środa, rola, śmierć, dobra.

2. Wyjaśnij pochodzenie nosówek w podanych wyrazach:

pięta, wziął, zaczęli, gęś, wachać.

3. Ustal pochodzenie *ž, č, š, dz, c* w podanych wyrazach:

suszyć, płaczą, piec, chłopiec, piszczyć.

4. Określić psł. przynależność deklinacyjną rzeczowników, zrekonstruuj ich postać prasłowiańską, przyporządkować je do współczesnych paradygmatów odmiany:

ciało, dom, głowa, noc, gołąb, rab, ramię, niebo, dusza, dziecko.

5. Utwórz formy 1 i 2 os. l.p. czasu teraźniejszego podanych czasowników, zrekonstruuj ich postać prasłowiańską, ustal koniugację prasłowiańską oraz dzisiejszą, objaśnij oboczności tematyczne: *kończyć, pchnąć, pleść, sadzić, siedzieć.*

Вариант 3

1. Jakiego pochodzenia głoski *a, o, e* w podanych wyrazach? Zrekonstruuj ich postać prasłowiańską:

siano, wiozę, wiara, siostra, orzeł, żona, robota, garb, pierwszy, bać się.

2. Wyjaśnij pochodzenie nosówek w podanych wyrazach:

dęby, mądry, wiązać, krąg, piąty.

3. Ustal pochodzenie *ž, č, š, dz, c* w podanych wyrazach:

muszę, dróżka, służyć, pieniądz, jeźdź.

4. Określić psł. przynależność deklinacyjną rzeczowników, zrekonstruuj ich postać prasłowiańską, przyporządkować je do współczesnych paradygmatów odmiany:

gość, słowo, Bóg, próch, droga, koń, kłoda, lato, miara, pies .

5. Utwórz formy 1 i 2 os. l.p. czasu teraźniejszego podanych czasowników, zrekonstruuj ich postać prasłowiańską, ustal koniugację prasłowiańską oraz dzisiejszą, objaśnij oboczności tematyczne: *móc, wozić, musieć, puścić, płacic.*

Вариант 4

1. Jakiego pochodzenia głoski *a, o, e* w podanych wyrazach? Zrekonstruuj ich

postać prasłowiańską:

miasto, pelzać, dołek, targ, twej, sól, mleko, srebro, głowa, róg.

2. Wyjaśnij pochodzenie nosówek w podanych wyrazach:

męka, dziewiąty, mięta, sięgać, idę.

3. Ustal pochodzenie *ž, č, š, dz, c* w podanych wyrazach:

wożę, wieczny, proszek, mażesz, grożę.

4. Określić psł. przynależność deklinacyjną rzeczowników, zrekonstruuj ich postać prasłowiańską, przyporządkować je do współczesnych paradygmatów odmiany:

duch, krok, noc, ryba, siostra, niebo, rzemień, moc, krew, wóz.

5. Utwórz formy 1 i 2 os. l.p. czasu teraźniejszego podanych czasowników, zrekonstruuj ich postać prasłowiańską, ustal koniugację prasłowiańską oraz dzisiejszą, objaśnij oboczności tematyczne: *wieść, zalewać, ścisnąć, kończyć, słodzić.*

Програмові вимоги до екзамену з дисципліни

“Історія і діалектологія польської мови”

1. Вступ. Предмет та завдання курсу "Історія польської мови". Методи і принципи вивчення історії мови. Джерела вивчення історії мови. Зв'язок історії польської мови з іншими науками. Місце польської мови серед інших слов'янських мов.

2. Польська мова та інші західнослов'янські мови у відношенні до праслов'янської. Польська мова як представник лехітської групи західнослов'янських мов.

3. Періодизація в історії розвитку польської мови. Характеристика дописемного періоду польської мови. Початки формування польської мови. Писемний період: загальна характеристика. Розвиток польської мови з XIV до XVIII ст. Новопольський період в розвитку польської мови.

4. Характеристика давньопольських пам'яток. Перші писемні пам'ятки польської мови: “Bulla gnieźnieńska”, “Księga henrykowska”. Польські тексти:

“Bugorodzica”, “Kazania świętokrzyskie”, “Psałterz floriański”, “Biblia królowej Zofii”, “Psałterz puławski”.

5. Правопис давньопольських пам’яток. Типи правопису давньопольських пам’яток.

6. Перші реформатори польської орфографії. “Трактат про орфографію” Якуба Паркоша. Станіслав Заборовський і його трактат про польську орфографію 1513 р. Пам’ятки XIV–XV ст. “Мова золотого часу” (сер. XVI – сер. XVIIст.): характеристика епохи. Початки формування літературної польської мови.

7. Предмет історичної граматики. Фонологічна система давньопольської мови дописемного періоду. Склад голосних фонем польської мови VIII-IX ст.

8. Вокалізм польської мови в історичному огляді. Фонетичні процеси в системі голосних польської мови на різних етапах її розвитку.

9. Доісторичні процеси в системі голосних польської мови:

а) переголосовка $e \rightarrow o$, $ě \rightarrow a$, $e \rightarrow a$. Розвиток голосних e , $ě$ на польському ґрунті. Чергування $e \rightarrow o$, $ě \rightarrow a$. Хронологія переголосовки. Відхилення від переголосовки;

б) утрата слабких та вокалізація сильних ерів. Розвиток ерів у польській мові. Компенсаційна довгота. Наслідки занепаду зредукованих у польській мові. “ e ” рухоме аналогічне. Розвиток ерів у сполученні з j .

в) історія наголосу в польській мові;

г) історія носових голосних у польській мові. Розвиток носових голосних до і після занепаду довготи. Деназалізація e у кінці слова;

д) історія довгих голосних у польській мові;

е) метатеза: дифтонгічні сполучення or , ol , er , el у середині слова між двома приголосними; хронологія явища; or , ol на початку слова перед приголосним;

є) утрата складовості сонантами r , l , r' , l' . Перехід ir , $irz \rightarrow er$, erz .

9. Консонантизм польської мови в історичному огляді. Система приголосних польської мови раннього періоду. Основні фонетичні процеси в системі приголосних: палаталізація приголосних у сполученні з j та перед голосними

переднього ряду. Сполучення *gv, kv* у польській мові. Групи приголосних *dl, tl*. Фонологічна система давньопольської мови XIV–XV ст. розвиток приголосних на польському ґрунті. Пом'якшення приголосних *d', t'*. Депалаталізація шиплячих *ż, ś, ć*. Вібрант *ř*. Зміна у вимові твердого *l*. Розвиток фонологічної системи в новопольському періоді. Основні тенденції історичного розвитку фонологічної системи польської мови.

10. Історія розвитку іменних частин мови у польській мові. Основні тенденції формування іменних категорій у польській мові. *Морфологія*. Частина мови у польській мові в історичному огляді.

11. *Іменник*. Граматичні категорії іменника. Основні тенденції розвитку системи відмінювання іменників у польській мові. Класифікація іменних закінчень.

Основні тенденції розвитку відмінювання іменників чоловічого роду. Формування твердого та м'якого підтипів відмінювання. Формування категорії істоти-неістоти. Формування категорії чоловічої особи.

Основні тенденції розвитку відмінювання іменників жіночого роду. Формування твердого та м'якого підтипів відмінювання. Вплив закінчень інших родів та прикметників на відмінювання іменників жіночого роду. Історія іменників, які відмінювалися як іменники жіночого роду.

Основні тенденції розвитку відмінювання іменників середнього роду. Доля закінчень давніх консонантних основ.

12. *Займенник*. Особові та зворотній займенники: їх історія та відмінювання. Енклітичні форми. Родові займенники: історія форм родових займенників. Чоловічоособові форми родових займенників. Відмінювання питальних займенників.

13. *Прикметник*. Основні тенденції розвитку прикметників у польській мові. Історія коротких і повних форм. Іменний та займенниковий типи відмінювання прикметників у давньопольській мові. Категорія істоти-неістоти та чоловічої особи у прикметників. Ступені порівняння прикметників.

14. *Числівник*. Основні тенденції та історія формування кількісних числівників. Процес формування лексико-граматичної категорії “числівник”. Новоутворення у відмінюванні числівників. Формування чоловічоособових показників у відмінюванні кількісних числівників. Збірні числівники. Дробові числівники.

15. Дієслово та дієслівні категорії в історичному огляді. Граматичні категорії дієслів. Історія часових форм. Основні тенденції розвитку форм теперішнього часу. Формування *am-* та *em-* дієвідмінювання. Нові форми теперішнього часу дієслова *być*. Історія форм майбутнього часу. Основні тенденції в історії системи минулих часів. Історія простих форм минулого часу. Складні форми минулого часу. Давноминулий час. Форми умовного та наказового способів. Історія форм інфінітиву.

16. Розвиток лексичної системи в історії польської мови. Лексико-семантична система польської мови в діахронії. Загальнослов'янська лексика польської мови. Лексичні запозичення давньопольського, середньопольського та новопольського періодів.

17. Основні поняття та термінологія діалектології. Діалекти та літературна мова. Дискусія про діалектну базу літературної польської мови.

18. Історія розвитку польської діалектології. Варшавська та краківська лінгвістичні школи. Польська лінгвістична географія. Створення діалектологічних атласів.

19. Класифікація польських діалектів та їх територіальне розміщення. Методи діалектологічних досліджень.

20. Мазуріння та побічні явища: поділ діалектів за цією ознакою. Глуха та дзвінка вимова приголосних у кінці слова перед сонорними та голосними.

21. Фонетичні особливості польських діалектів у системі приголосних: вимова м'яких губних приголосних; вимова передньоязикових приголосних; особливості у вимові середньоязикових приголосних; вимова задньоязикових *g, k, ch*.

22. Вимова голосних у діалектах: вимова голосних на початку слова:

прейотація, прелабіалізація, придих; ізоглоса *i–y*; вимова носових голосних; вимова довгих та звужених голосних у діалектах. Відповідники давніх складотворчих *r* та *l* у діалектах. Відхилення від переголосовки у діалектах. Початкові *ja–je, ra–re*.

23. Особливості вживання відмінкових закінчень у польських діалектах; дієвідмінювання та особливості вживання особових закінчень у польських діалектах. Особливості синтаксичної будови діалектних текстів.

24. Особливості та своєрідність лексики у діалектах: ізолекси у сілезькому діалекті; своєрідність лексики кашубщизни; лексичні особливості великопольського та малопольського діалектів; своєрідність лексики мазовецького діалекту; кресовий діалект та його ізолекси. “Креси” та їх особливості. Західні мішані говори.

Бібліографія

1. Bajerowa I. Zarys historii języka polskiego 1939-2000. Warszawa 2003. 165s.
2. Borawski S. Wybór tekstów do historii języka polskiego. Warszawa 2003. 344 s.
3. Dejna K. Dialekty polskie. Wrocław. Warszawa. Kraków, 1993. 283 s.
4. Długosz-Kurczabowa K., Dubisz S. Gramatyka historyczna języka polskiego. Warszawa, 2006. 579 s.
5. Karaś H. Gramatyka historyczna języka polskiego. Materiały do ćwiczeń. Seria druga. Warszawa, 1994.
6. Klemensiewicz Z. Historia języka polskiego. 1-3, Warszawa 2002. 827 s.
7. Podlawska D. Gramatyka historyczna języka polskiego z elementami gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Słupsk, 2003. 318 s.
8. Rospond S. Gramatyka historyczna języka polskiego z ćwiczeniami. Warszawa, 2003. 222 s.
9. Strutyński J. Elementy gramatyki historycznej języka polskiego. Kraków, 2002.
10. Urbańczyk S. Zarys dialektologii polskiej. Warszawa, 1984.

Енциклопедії та словники

11. Encyklopedia języka polskiego / pod red. S. Urbańczyka. Wrocław–Warszawa–Kraków, 1992.
12. Encyklopedia językoznawstwa ogólnego / pod red. K. Polańskiego. Wrocław, 1999.
13. Płociennik I. Słownik wiedzy o języku. Bielsko-Biała, 2004.
14. Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny / pod red. H. Zgółkowej. Poznań, 1998.
15. Trepczyk J. Słownik polsko-kaszubski. T. 1-2. Gdańsk, 1994.

Інформаційні ресурси

16. Ерома Ж.И., Павлюкевич А.Т. Историческая грамматика польского языка / Gramatyka historyczna języka polskiego. Методические рекомендации по одноименному курсу для студентов специальности славянская филология. Гродно, 2010. Режим доступа: http://ebooks.grsu.by/istor_pol_jz/index.htm
17. Dialekty i gwary polskie. Kompendium internetowe pod red. Haliny Karaś. Warszawa, 2010. Режим доступа: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl/index.php>
18. Karaś H. (red.). Gwary polskie. Przewodnik multimedialny. Warszawa, 2009. Режим доступа: <http://www.gwarypolskie.uw.edu.pl/>
19. Klemensiewicz Z., Lehr-Spławiński T., Urbańczyk S. Historia języka polskiego. Warszawa, 1998. 513 s. Режим доступа: www.gbv.de/dms/hebis-mainz/toc/